

BOSZORKÁNYLEGENDA DUGONICS ANDRÁS ÉDESANYJA KÖRÜL

KORDÉ IMRE

MÉSZÖLY GEDEON, akinek tanítványa voltam, maga is sokat foglalkozott szegedi irodalmi kérdésekkel. 1960 tavaszán ő hívta fel figyelmemet egyik levelében, hogy a Dugonicsék körül kialakult boszorkány-legendát érdemes lenne feldolgozni. A cikket azzal a szándékkal írtam meg, hogy elküldöm neki; sajnos, halála megakadályozott ebben. Így legyen tehát ez tisztelgés emléke előtt.

*

Általánossá vált legenda szerint *Dugonics András* édesanyját mint boszorkányt égették meg a hirhedt szegedi boszorkányper alkalmával. A legenda még *Dugonics* életében kialakult, elevenen élt a múlt század folyamán, sőt még napjainkban is tartja magát. A legenda forrását nem ismerjük. Terjedését többé-kevésbé nyomon tudjuk követni. PALUGYAI IMRE 1853-ban (Szabad királyi városok c. művében) közli a periratok egy részét, ennek alapján IPOLYI ARNOLD (Magyar Mithológia 1854.) megemlíti Dugonics anyjának boszorkányként való elégetését. Jósika Miklós (A szegedi boszorkányok, 1854) c. regényében átveszi Ipolyi és Palugyai adatát és rémregénybe illő történetet kanyarít az esemény köré. Említést tesz még erről a tényről SÁRVÁRY BÉLA (Vasárnapi Újság 1855. 22. sz.) és DONGÓ GY. GÉZA (1878-ban kiadott A boszorkányokról c. műve), aki a legendát átvette és Kepler anyjához hasonló tragédiát látott Dugonics anyja halálában.

Az is valószínű, hogy ezektől az adatoktól függetlenül is terjedt a legenda. Szegeden, a Felsővároson még a múlt század végén is, sőt a század elején, amikor Dugonics szülőházát lebontották, elevenen élt még a nép ajkán. Valószínű ennek a népi vonalnak a megnyilvánulását fedezhetjük fel BALOG ISTVÁN színész naplójában (Rakódczay Pál közölte a naplónak Dugonics Andrára vonatkozó részét, ITK. 1924. I—II. sz. 49—51. l.) „Jut eszembe azt is beszélte, hogy Szegeden, mivel szegedi születés volt, az édesanyját boszorkánynak hitték és bevetették a Tiszába, ott le nem merült, azért megégették.“ Erről a népi vonalról beszél COBOR PÉTER (Szegedi Napló, 1910. november 9.). Ugyanígy említést tesz erről a népi vonalról RÁTH-VÉGH ISTVÁN, a nemrégiben elhunyt írónk, a kuriózumok és furcsaságok szenvedélyes gyűjtője.

Mindezek az adatok a legenda immár másfél százados töretlen életét mutatják, pedig a Dugonics életrajzírók, különösen a helytörténeti kutatók számtalan cikkben cáfolták meg ez adat valóságát. Először KOVÁCS JÁNOS (Pesti

Napló, 1880. február 19.) szállt szembe a legendával, majd PRÓNAI ANTAL (Dugonics András életrajza, 1903, Szeged.), LUGOSI DÖME (Ismeretlen adatok Dugonics Andrásról, Szegedi Új Nemzedék 1940. okt., nov., dec.) és ismét KOVÁCS JÁNOS (Szegedi Napló, 1913. 72. sz.) a meggyőző adatok sokaságával cáfolhatatlanul bizonyították Dugonics anyja boszorkányként való elégetésének lehetetlenségét. Ezek az adatok azonban csak az anyára vonatkozóan bírnak bizonyító erővel, nem is tesznek kísérletet, hogy megmagyarázzák a legenda keletkezését és kutassanak olyan adat után, amelyik a legendában, ha eltorzítva is, valóságos anyagot talál.

Először TÁPAY-SZABÓ LÁSZLÓ, a szegedi családnevek kutatója (különnyomat a Szegedi Naplóban megjelent Szegedi családnevekről) ad igazat a legendának, annyiban módosítva, hogy talán nem az anyához, hanem a nagyanyához fűződik. „Vannak, akik szerint Jósika, a regényíró találta ki ezt a mesét és abba kapaszkodnak, hogy Jósika Hizen Borbálának nevezi Dugonicsnét, holott az egy másik boszorkány volt, és a megégetett Dugonicsnét Barak Margitnak hívták. Azonban a néphagyomány sokkal régibb, mint Jósika regénye. Az árvíz előtt Felsővároson minden gyerek tudott beszélni erről a néphagyományról... E »mende-monda« ellen a helyi történetírók élénken tiltakoznak. Ok és szükség nélkül, mert a hagyományt nem dönti meg sem az a körülmény, hogy a megégetettet Dugonyánénak hívták, sem az, hogy az égetés 1728-ban történt, Dugonics András pedig csak 1740-ben született; a néphagyomány talán csak abban téved, hogy Dugonics anyjáról beszél nagyanyja helyett.“

Az adatok hiányossága miatt nehéz a pontos kép megrajzolása, azonban valószínű, hogy Tápay-Szabó téved. A nagyanya *Szűts Anna* volt, aki gyermekágyi lázban halt meg 1717-ben, Dugonics apja születése után. Bár az apának, *id. Dugonics András*nak születési idejéről nincs pontos adatunk, sem Prónai, sem a többi életrajzírók nem találtak adatokat, Lugosi feltételezése (i. m.), aki *Dugonyi Miklós* és *Szűts Anna* házasságából származott Anna (1717) nevében elírást lát, és benne az író apja, András születését véli, látszik elfogadhatónak; annál is inkább, mivel Dugonyi Miklós 1718-tól kezdődően különböző nevű feleségekkel (lehet, hogy ismét elírásokról van szó, mivel a három feleség neve, akik ettől kezdődően szerepelnek, keresztnévüket tekintve Katalinok) fordul elő az anyakönyvi bejegyzéseknél, de sohasem *Barak*, vagy *Tadián Margit* nevével, és a későbbben született gyermekek között sem szerepel András nevű. Ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a dédapánál, *Dugonya Mihálynál* (aki föltételezhetően a Dalmáciából bevándorolt ős) ne keressük a legenda eredetét. Az 1722-i palánki tűzvész károsultjainak jegyzéke (L.: REISNER: i. m.) és a periratok *Dugonya Mihály* (*Mihó*) neve valószínűleg azonos, és itt összeérhet a két szál: a Dugonics család és a legenda szála. Ennek a Dugonya Mihálynak, aki föltételezhetően jómódú palánki polgár volt, lehetett a felesége *Barak Margit*, aki akkor már özvegyasszony volt (1828-ban a boszorkányperek idején), és kettőjük házasságából egy gyermek (*Borbála*) származott, mivel a periratok csak ezt a nevet említik. Így *Lugosi Dömének* a feltevése látszik elfogadhatónak (i. m.), aki *Dugonya Mihály* első feleségét egy dalmát nőben jelöli meg, aki már esetleg otthon, Dalmáciában meghalhatott; ezektől az ősektől származnak Dugonya Mihály fiúgyermekai, többek között *Dugonyi Miklós*, aki nagyapja volt Dugonics Andrásnak. A legenda tehát, amelyik a Felsővároson olyan elevenen élt, valószínűleg ebből a konkrét adat-

ból indulhatott ki, ezt látszik bizonyítani az is, hogy maga a Dugonics család is ismerte a történetet, amit igazol BALOG ISTVÁN naplója, még akkor is, ha tévesen úgy emlékszik, mintha Dugonics magáról édesanyjáról tett volna említést. Bizonyára az említett esemény és a napló írása között eltelt hosszú idő, valamint a legenda ilyenfajta elterjedése megzavarhatták a naplóró emlékezését. Nem helytálló az ellenzők olyan érvelése, hogy a Dugonics család még ha igaz is a legenda, szégyellte volna vállalni azt. A szegediek, ha a történet igaz volt, akár szégyellte a család, akár nem, ismerték. Az ellenzők másik érvelése, hogy a legendának azért sem lehet igaza, mert az ilyen múlttal rendelkező család leszármazottját polgártársai nem választották volna olyan magas közbizalmi tisztségekre, mint id. *Dugonics András*t, vagy fiát, *Dugonics Ádám*ot. Ennek az érvnek gyöngeségét egyrészt a távolság (a dédanya boszorkányként való elégetése, aki esetleg csak mostohadédanya volt, és Dugonics András között több évtized telt el) komolytalanná teszi, és különösen komolytalanná teszi egy korabeli adat (id. *Dugonics András*t 1744-ben istenkáromlásért nyelve kivágására és fővesztésre ítélték. L.: Reizner i. m. és TÁPAY-SZABÓ GABRIELLA: Szegedi erkölcsök a XVIII. században, Gyoma, 1933. — amit később pénzbüntetésre változtattak). E megőrző esemény ellenére id. *Dugonics András*t polgártársai pár év múlva már a legmagasabb tisztségek betöltésére is méltónak találták.

A legendának tehát, ha ma már téves személytársítás párosul is vele, valószínűleg hiteles alapja lehetett, és feltételezhetően Dugonics András dédanyjához kapcsolódik, aki esetleg mostohadédanyja volt. Minden bizonnyal őt égették meg az azóta hírhedtté vált szegedi boszorkányper alkalmával.

